

POMÁZI GYÖNGYI

Akadémiai Kiadó
gyongyi.pomazi@akademiai.hu

Pomázi Gyöngyi: Szótárszerkesztés a digitális korban
Alkalmazott Nyelvtudomány, Különkiadás 2017
doi:<http://dx.doi.org/10.18460/ANY.K.2017.002>

Szótárszerkesztés a digitális korban

This article examines how the digital era changes the publishing strategy of a professional publisher – a scientific publishing house. What kinds of changes occur in the method, the technique, the audience and the new medium? What effects do these changes have on the publication? The study primarily focuses on dictionary publishing in Hungary. Lexicography, the scientific study of writing dictionaries, has laid the practical and theoretical foundations of making dictionaries. It has provided guidelines on the ways of crafting the macro- and microstructure of dictionaries, determining the optimum quantity of information and entry structure, as well as defining the order, content and method of communication. The author claims that the digital era fully transforms, broadens and alters the genre of dictionaries.

1. Bevezetés

Jelen tanulmányomban azt vizsgálom, hogyan alakítja át a szótárírást, a szótárszerkesztést a digitalizáció. Ez alatt azt a folyamatot értem, amelynek eredményeként a digitálisan rögzített szövegek – valamilyen szabványos jelölőnyelv alkalmazásával – olyan többletinformációkat is elérhetővé tesznek, amelyeket a szöveg önmagában nem tartalmaz. A digitalizáció ebben a tágabb értelemben több mindent is jelent:

- hozzáférést egy készülő új mű (szótár) szerkesztéséhez rendelkezésre álló digitális forrásanyagokhoz, szövegtörzshoz; a célhoz kiválasztott, gondos előmunkálatokkal előállított adatbázisokhoz, valamint
- a géppel feldolgozott adatbázisok használatát, magát az elektronikus rögzítés módját, szoftverkörnyezetét és a speciálisan erre a célra kifejlesztett szövegszerkesztőt is.

A szótárszerkesztés átalakulása a digitális korban létrehozott, megtervezett adatbázisok, jelölőnyelvi adatformátumok használatával készülő új kiadványokra vonatkozik. A nyomtatott szótárak retrodigitalizálását vagy a pusztán digitális formában megjelenő, de a szöveggel egyenértékű tartalmakat minden értékük ellenére sem tekintem *új* műfajnak.

2. A szótárszerkesztés és a lexikográfia története

Az első, magyar nyelvet is tartalmazó, mai értelemben vett betűrendes kétnyelvű szótár Szenci Molnár Albert *Magyar–latin/Latin–magyar szótára* (1604). Ettől kezdve a műfaj Magyarországon is virágzik. A *magyar*

szótáritudomány bibliográfiája (Magay, 2004) 1922-től 2002-ig dolgozza fel a magyar vagy magyar vonatkozású általános, köznyelvi szótárakat.

A szótárírással párhuzamosan fejlődött a lexikográfia tudománya, mely a szótárírás elméletével és gyakorlatával foglalkozik. Hatáskörébe tartozik a szócikkek felépítésére, belső szerkezetére, a címszó pontos leírásához, funkcióihoz szükséges információkra vonatkozó elvek összessége.

Magyarországon a lexikográfia elindulása Országh László (1962) nevéhez fűződik. Ő alapította meg az MTA Szótári Munkabizottságát, melyet tanítványa, Magay Tamás lexikográfus és szótárszerkesztő professzor 2004-ben újjáélesztett. A Szótári Munkabizottság szakmai felügyelete alatt jelenik meg a *Lexikográfiai Füzetek* (2004, 2006, 2007, 2009, 2011, 2012, 2014, 2017) című sorozat, a szakma egyik legrangosabb magyar kiadványa.

A lexikográfia eredményei folyamatosan beépülnek a nyelvi, szótári elemek leírásába, a szótárszerkesztési gyakorlatba.

A Magyarországon kiadott szótáraknak nemzetközi minták alapján alakult ki a makro- (szókészletből, nyelvtani információkból mit és mennyit) és mikrostruktúrája (elméleti alapú szócikk-felépítés: címszó, szótári alak, jelentésszótár, homonimák, homográfok, a szócikk felépítésének szabályai, gyakoriság, minősítés, kiejtés, ragozás, szófaj, kifejezések, példák stb.).

A rendszerváltásig az Akadémiai Kiadó monopolhelyzetben volt, melynek hatására nagy mennyiségben jelentek meg itt magas színvonalú szótárak. Ez a termékeny időszak 1950-től 1990-ig tartott. Alátámasztja mindezt, hogy az 1950-es és 1960-as években ilyen címekkel jelentek meg vezércikkek napilapokban: „Hét év alatt egymillió példányszámban ötven szótár jelent meg hazánkban” (*Népszabadság*, 1958. szept. 13.); „Szótárkiadásunk nagy fejlődése: hatvankét szótár 1,24 millió példányban...” (*Népszabadság*, 1959. aug.15.); „Százhuszféle szótár, két és fél millió példányban” (*Népszabadság*, 1962. aug. 15.).

3. Az információ-technológia hatásai a szótárszerkesztésre

Az 1960- 70-es években a számítógépeket csupán segédeszközként használták a szótárszerkesztők, pl. utalások ellenőrzésére. 1978-tól egyre fontosabb szerepet kapott a számítógép és 1990-től általánossá vált, hogy a szótárak számítógépes programok segítségével készülnek: speciális szövegszerkesztők, szótárkészítést elősegítő szoftverek, adatbázisok, paralel korpuszok, nemzeti korpuszok használatával. Mára kijelenthetjük, hogy a számítógépes programok, adatbázisok, korpuszok felhasználásával készült szótárak jó szótárszerkesztői tudás mellett olyan többletet tartalmaznak, melyet emberi szellemi munkával nem lehet elérni. Tehát nem csupán a hatékonyságról van szó, hanem többletminőségről is.

1997-ben az Akadémiai Kiadó jelentős beruházást indított el, melynek során nagyarányú digitalizációba kezdett. A nyomtatásban megjelent szótárakat

A felhasználók számára az adatbázis nem látható, de annak minden egyes eleméhez többretegű, többféleképpen felhasználható információt hordozó címkék (tagek) tartoznak, melyek a szótári adatbázis értékes (a digitális szövegrögzítés és felhasználás szempontjából legértékesebb) elemei (1. ábra). Ezek segítségével lehet az azonos információtypusokat összekapcsolni, rendszerezni, szerkeszteni, keresni, azaz minőségi tartalom-előállítást végezni.

1. ábra: Az XML-adatbázisban rögzített get szócikk részlete a látható metainformációkkal (Forrás: Országh L.–Magay T. (2003: 641) Angol–magyar nagyszótár)

A szótárszerkesztésre általánosan használt adatbázis főbb jegyei

- világszabványnak megfelelő, strukturált adatbázis
- azonos metanyelvi jelölőnyelv alkalmazása minden szótárnál
- a metaadatok alapján a szerkesztési következetlenségek javíthatók, a szótár minőségének javítását programok segítik (homonima-ellenőrzés, minősítések, utalók, szövegen belüli konzisztencia-ellenőrzés)
- minden egyes szótári elem helye, sorrendje, kapcsolódási pontjai definiáltak, pontos metainformációkkal és szintaktikailag is helyes sorrendben
- minden egyes elem kereshető, csoportosítható, felhasználható
- az anyag megmarad, hosszú távú tárolása és őrzése biztosított
- frissítés, javítás, hozzáadás, bővítés, elhagyás, korrigálás folyamatosan végezhető
- e világsztenderdből minden kimenet megoldható (print, digitális, mobil eszközökre készült alkalmazások, egyéb modulok).

Az Akadémiai Kiadónál megjelent retrodigitalizált szótárak jó szakmai színvonalú, minőségi szótárak alapján készültek:

- megőrizték a korábbi jól szerkesztett nyomtatott kiadványok előnyeit
- a digitális szerkesztéskor a korábbi kézi szerkesztés során keletkezett „emberi” következetlenségeket kijavítottuk
- új címszavak beépítése, szerkesztése, makro- és mikrostrukturális ellenőrzések biztosítottak
- a teljes minősítésrendszert egyszerre lehet kezelni, szükség esetén következetesen megváltoztatni
- új címszavak, új jelentések, bővítés, toldás, átdolgozás, átszerkesztés lehetősége folyamatosan adott.

A nyomtatott és a digitális kiadvány már ezen a ponton elválík egymástól: a médium megváltoztatja a tartalmat. A látszólag formai különbségek már megelőlegezik az új műfaj kialakulását:

- a nyomtatott szótárakban helytakarékoságból bevezetett rövidítések megszűnnek
- a címszót helyettesítő tilde megszűnik
- a szótárszerkesztő „egyéni” következetlenségei a számítógépes programok segítségével egységesíthetők, standardizálhatók
- a lineáris keresést felváltja az adott szóra vagy kifejezésre való keresés (a keresés nem a címszóból indul, hanem a szótár más kontextusából)
- ragozott alak alapján is lehet keresni (nem szükséges a szótári alak ismerete)
- az ábécérend marad a meghatározó rendező elv, de a keresés már nem elsősorban az alapján történik
- a digitális kiadás gyorsabb és gyakoribb változtatáson esik át

- a digitális kiadásban bátrabban lehet (költségvonzat nélkül) színeket alkalmazni
- a kiejtés meghallgatható a hangszóró-ikonra kattintva
- a redundancia nem zavaró, mert sokkal fragmentáltabb a keresés és a szótárhasználat.

A standardizálás azonban néha veszteséget is jelent: a szöveg alapos elemzése után az összes szükséges igényt kielégítő jelölőnyelvi elem rendelkezésre áll a szöveg létrehozásához és szerkesztéséhez; az egyszeri, egyedi, a rendszerből „kilógó” elemekre folyamatosan új jelölést alkalmazni nem gazdaságos (egy-egy, a rendszerből kilógó elem programozással történő „kezelése” nincs mindig arányban az értékével).

Jelentősen átalakult a szótárak makrostruktúrájának felépítése: a címszavak kiválogatása korpuszokra támaszkodva történik. A szótárkészítők a hatalmas korpuszok segítségével könnyebben tudnak új szavakat, új jelentéseket, regiszterváltozásokat, új példákat, frazeologizmusokat, állandósult szókapcsolatokat felvenni a szótárakba. Az egynyelvű szövegtörzsek az alapjai egy-egy új szótári adatbázisnak, hisz minden információt tartalmaznak: gyakoriság, témakör, szöveggörnyezet alapján rendezhetők, többféleképpen csoportosíthatók. Ezek segítségével egy-egy szótár címszóállománya és maguk a címszavak is megtervezhetők: egy megtervezett adatbázisból készül a célirányos válogatás, szerkesztés. A 2. ábra az angol nyelvi korpusz forrásait adja meg százalékos arányban.

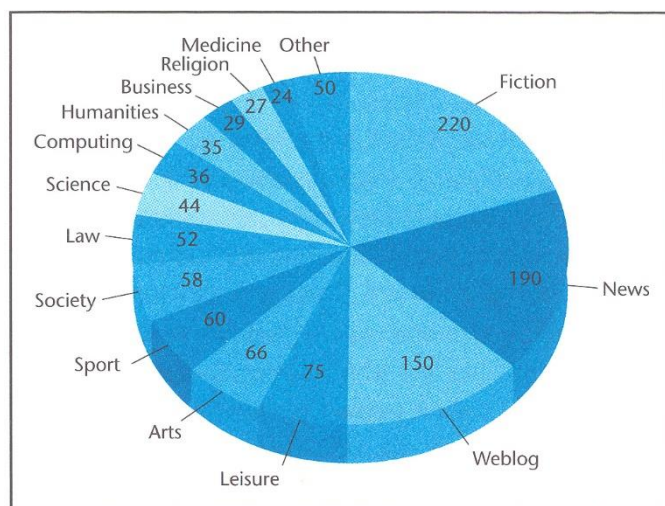
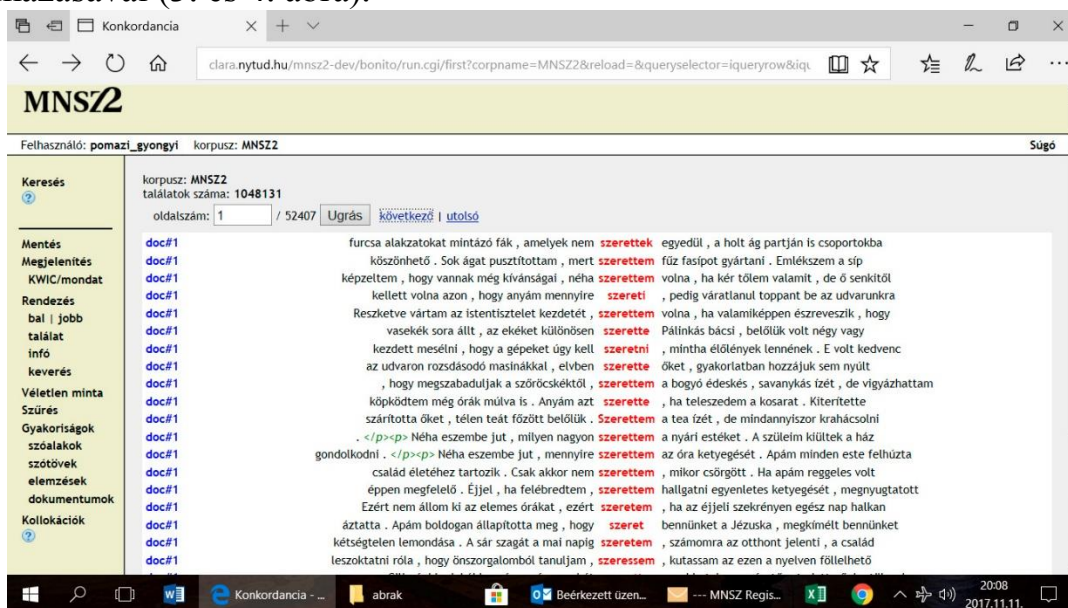

Fig 3.6 Composition of the *Oxford English Corpus* (OEC)

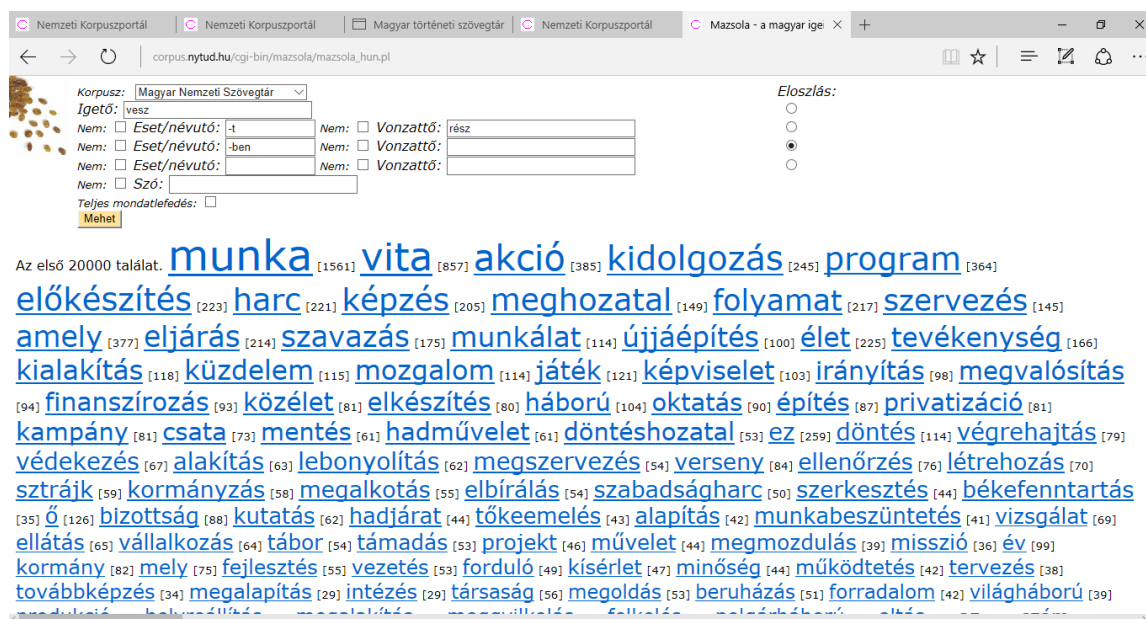
2. ábra: Az oxfordi angol korpusz (Oxford English Corpus) szóanyagának felépítése témakörök szerint (Forrás: Atkins–Rundell, 2008: 79)

Magyarországon a *Magyar Nemzeti Szövegtár* (URL1) nyújt segítséget egy-egy szó jelentésének, használatának eldöntéséhez a szöveggörnyezetben

elhelyezett mondatok felkínálásával és egyéb szűrők (pl. gyakoriság) alkalmazásával (3. és 4. ábra).

3. ábra: A Magyar Nemzeti Szövegtár szeret szava szöveggörnyezettel együtt

4. ábra: A vesz ige névszói vonzatainak csoportosítása a Magyar Nemzeti Szövegtár alapján gyakoriság szerint (szöveggörnyezettel együtt)

Az elkészült szótárak egységesítése, rendezése, standardizálása programok segítségével szintén jobb szótári minőséget hoz létre.

A korpusz alapján szerkesztett szótárak szókészletének és a címszavakkal alkotott kifejezéseknek, állandósult szókapcsolatoknak, frazeológiának, a vonzatoknak a kiválogatása folyamatosan karbantartott nyelvi korpusz alapján történik. A szinkron nyelvi korpuszok alapján megfelelő arányban kerülnek be a szótárakba a köznyelv és a szaknyelv szavai. A mikrostruktúra kialakításakor a

szűrt korpusz megfelelő kontextusai alapján válogatják ki a szerkesztők a jelentéseket. A legismertebb, a nemzetközi gyakorlatban bevált és alkalmazott, többnyelvű szövegtörzset azonos módon kezelni képes szótárszerkesztéshez használt szoftver a Sketch Engine (URL5).

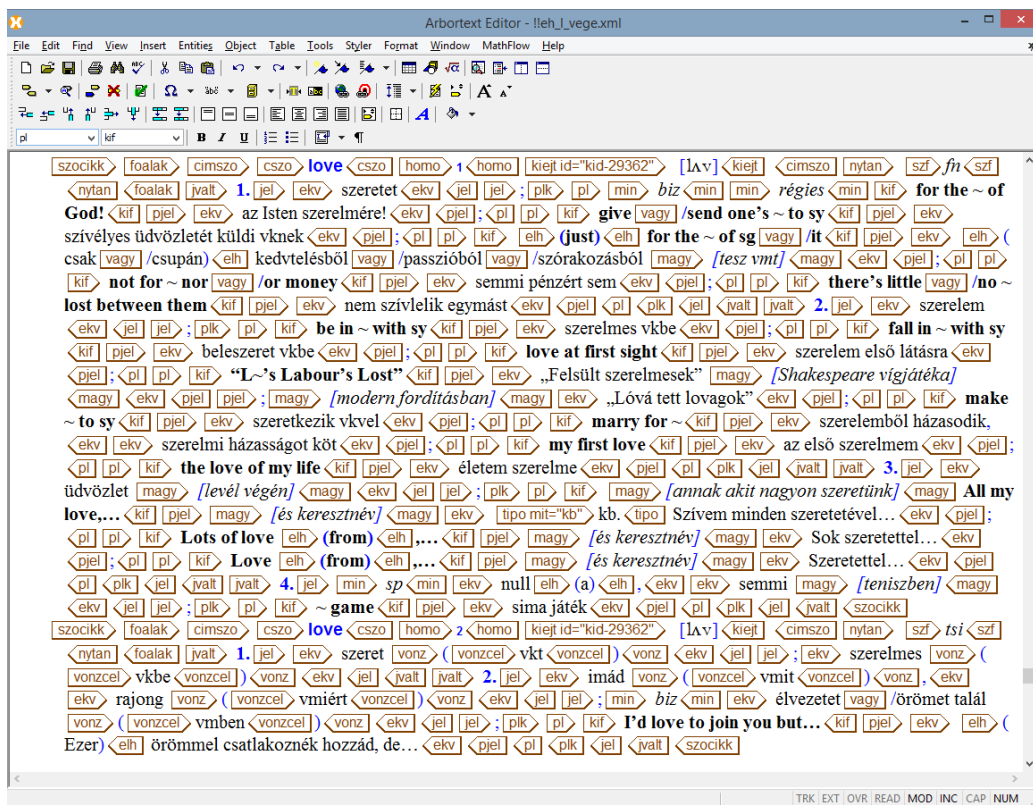
4. A szótári szócikkek struktúrájának változása

A szótári szócikkek szerkezete, megjelenése jelentősen megváltozott az új médium hatására (vö. Dringó-Horváth 2011; Gonda: 2012). A következőkben a *get* és *love* címszavakon mutatom be a legfontosabb változásokat. Az 1981-es angol–magyar nyomtatott szótárban (Ország, 1981: 501) a *get* címszó a nyomtatott szótári használat figyelembevételével készült (5. ábra). Jellemző rá, hogy nagyon tömören foglalja össze a címszóra vonatkozó legfontosabb információkat, tildét használ, a sorról sorra olvasást tekinti a legfőbb szempontnak a tipográfia kialakításakor, a jelentésváltozatokat arab számmal tagolja és az álló és dőlt betűtípus használata szolgálja a forrás- és a célnyelv elkülönítését. A szótár nyelvezete, a szócikk felépítése egy kialakult műfaj ismeretanyagára épít, feltételezve, hogy az olvasó (használó) képes az adott információkat értelmezni és használni.

get [get] *v* (*pt got* *got*, *US -a-*, *pp got*, *US és † gotten* 'gotn, *US -a-*; -tt-)
A. *vt* **1.** kap; nyer, szerez; *I got your letter* megkaptam levelet; *the bullet got him* a golyó eltalálta; *where did you ~ that book?* hol szerezted ezt a könyvet?; *~ the measles* kanyarót kap; *he got five years* öt évet kapott;
 □ *~ it (hot)* megkapja a magáét;
~ sg to eat kap vm ennivalót **2.** vesz, vásárol; beszerez; (meg)szerez; szert tesz (vmre); *~ sg for sy*, *~ sy sg* (meg)szerez vknek vmt; *I got it cheap* olcsón kaptam; *how much did you ~ for it* mennyit kaptál érte; *not to be got* nem kapható [üzletben]; *~ one's living* megkeresi a kenyerét; *~ me a cup of tea!* csinálj/hozz nekem egy csésze teát! **3.** elejt

5. ábra: A *get* címszó (részlet) Ország (1981) Angol–magyar kéziszótárában

A 6. ábrán a *love* címszót láthatjuk – ezt látja a szerkesztő munka közben – a szótárban használt jelölőnyelvi megnevezésekkel 'szocikk' nyitó és záró tagek között. Az adatbázis ugyan tartalmazza a tildéket, de a kiadás formája (nyomtatott vagy online) határozza meg, hogy felhasználjuk-e ezeket vagy sem.

6. ábra: A love címszó a www.szotar.net adatbázisában (Magay–Ország, 2012)

A 7. ábrán ugyanaz a *love* címszó látható, de más nézetben. Az online megjelenítésnél nem kell takarékoskodni a hellyel, a szócikk sokkal tagoltabb, áttekinthetőbb. A kiejtés meghallgatható a hangszóró-ikonra kattintva. A forrásnyelv fekete, a célnyelvi megfelelők pedig kék színnel jelennek meg. Nincs szükség a tildére.

- love**¹ [lAv] fn
- 1 szeretet · *biz régies* **for the love of God!** az Isten szerelmére! · **give/send one's love to sy** szívélyes üdvözlét küldi vkinek · **(just) for the love of sg/it** (csak/csupán) kedvtelésből/passzióból/szórakozásból [tesz vmit] · **not for love nor/or money** semmi pénzért sem · **there's little/no love lost between them** nem szívlelik egymást
 - 2 szerelem · **be in love with sy** szerelmes vkibe · **fall in love with sy** beleszeret vkibe · **love at first sight** szerelem első látásra · **“Love's Labour's Lost”** „Felsült szerelmesek” [Shakespeare vígjátéka]; [modern fordításban] „Lóvá tett lovagok” · **make love to sy** szeretkezik vkivel · **marry for love** szerelemből házasodik, szerelmi házasságot köt · **my first love** az első szerelmem · **the love of my life** életem szerelme
 - 3 üdvözlét [levél végén] · [annak akit nagyon szeretünk] **All my love,...** [és keresztnév] kb. Szívem minden szeretetével... · **Lots of love (from),...** [és keresztnév] Sok szeretettel... · **Love (from),...** [és keresztnév] Szeretettel...
 - 4 *sp* null(a), semmi [teniszből] · **love game** sima játék
- love**² [lAv] tsi
- 1 szeret (vkit); szerelmes (vkibe)
 - 2 imád (vmit), rajong (vmiért); *biz* élvezetet/örömet talál (vmiben) · **I'd love to join you but...** (Ezer) örömmel csatlakoznék hozzád, de...

7. ábra: A love címszó a www.szotar.net weboldalon (Magay–Ország, 2012)

A 8. ábrán látható címszó szemlélteti, hogy mobil eszközön, kisebb képernyőn sem sérül a szótár használati értéke:

8. ábra: A love címszó (részlet) egy Android alkalmazáson (Magay–Ország, 2012)

A 9. ábrán az Oxfordi online angolszótár love címszava szerepel, designja, tagoltsága szintén alkalmazkodik az új médiumhoz. Az ún. rezponzív design alkalmazásával a szócikkek bármilyen méretű eszközön és képernyőn jelennek is meg, „áttördelődnek”, és élvezhetően olvashatók, használhatóak. Ez is egy újdonság, ami a médiumból következik. A nyomtatott szótáraknál a szótár és a szócikk méretéhez kellett kialakítani egy, a felhasználó számára élvezhető méretet (betűnagyság, tükröméret, oldalméret stb.). A digitális korszakban az olvashatóság és használhatóság ugyanolyan elvárás, de egy tartalomnak egyszerre többféle médiumra is alkalmasnak kell lennie.

9. ábra: A love címszó (részlet) az Oxford Living Dictionaries-ből Android alkalmazáson. (Forrás: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/love>)

Az Oxfordi szótár és sok más szótárszolgáltatás él a link, illetve további, releváns tartalmakhoz való hozzáférés lehetőségével és ennek felkínálásával. A 9. ábrán látható szócikk-részlet a netes felhasználási szokásból indul ki: a felhasználó először látni akarja a keresett információ szerkezetét, mennyiségét, és saját igényei szerint megy mélyebbre, keres, kattint tovább. Az oxfordi szótár esetében minden egyes jelentés vagy példamondat, kifejezés stb. után egy buborékban olvasható egy pluszjel után a következő: példamondat, még több példamondat, szinonimák. A love címszó esetében 31, tovább nyitható tartalmat lehet feltárni. Hasonló módszerrel dolgozik több más online szótárszolgáltató: a szótári tartalomhoz további információk kapcsolódnak, az adott szócikk struktúrájába építve, a felhasználó maga döntheti el, kíván-e mélyebbre hatolni a nyelvi adatokba, és azt is, hogy mely ponton. A szótárak használati értékét növelő további (kattintással elérhető) tartalmak: antonimák, gyakorisági mutatók, etimológia. Emellett egyre gyakoribb a felhasználó bevonása a tartalom bővítésébe: új címszójavaslattal, javítással, kérdéssel, ötlettel a szótárhasználó is hozzájárul a szótár építéséhez, szerkesztéséhez. Ez az ún. crowd-sourcing, amikor a tartalomfogyasztó vagy használó maga is a tartalom előállítójává válik. Jellemző még sok egyéb elem megjelenése a szótári

oldalakon, pl. blogok, hirdetések, nyelvgyakorló tesztek, kvízek, a nap szava, új szavak, új jelentések.

A fent bemutatott példák ellenére a szótár mint műfaj nem változott meg, jóllehet jelentős változáson esett át, és ennek a műfajnak (is) kedvez a digitális médium, a többlettartalmak révén valóban kiszabadult a nyomtatott könyv kényszerzubonyából.¹

Atkins és Rundell (2008: 239) áttekintik az elektronikus szótár legfőbb jellemzőit a múltban, a jelenben és a jövőre vonatkozóan. Megállapítják, hogy az első elektronikus szótárak az eredeti nyomtatott szótár szövegét tartalmazták, mindössze egy keresőmotor tartozott hozzájuk, és bár némelyikük csak az alapfunkciókkal rendelkezett, ennek ellenére gyorsabban lehetett keresni általuk, mint a könyvben. Kiemelik továbbá, hogy a jelenlegi elektronikus kiadások jóval többet nyújtanak, mint a nyomtatott szöveg. A kereső funkciók nagyobb teljesítményre képesek, a szótárat nem csak egyféle nézetben lehet használni, a szótárakban használt nyelvtani rövidítések, osztályozás, kódok, kiejtés felhasználóbarát módon szerepelnek. A legfontosabb különbség véleményük szerint azonban az, hogy több tartalmat hordoznak, mint a nyomtatott változat (hozzáférés más szótárhoz, több példamondat stb.).

Az új funkciók, a többlettartalmak még mindig a lexikográfia kitaposott ösvényén és tudásán alapulnak, így mindezen öröndetes tartalmi és funkcionális gazdagodás ellenére sem történt műfaji változás.

5. A szótárhasználati szokások átalakulása

2017-ben 29 ország részvételével, 26 nyelvet érintő felmérés készült az adott országban beszélt nyelv egynyelvű szótárainak használatáról (URL2). A felmérést a *The European network for e-lexicography* (ENeL) irányította 58 nyelvész kutató vezetésével. A felmérés célja volt, hogy megvizsgálják a résztvevő országokban az egynyelvű (anyanyelvi) szótárat használók szokásait. A kutatás nemcsak a rendszeres szótárhasználókra irányult, hanem azokra is, akik akár csak véleményalkotás szintjén, de találkoztak már szótárakkal. Az alábbiakban a felmérés néhány fontosabb eredményét mutatom be:

A szótárak mint nemzeti szimbólumok

A felmérésben résztvevő országok közül a következők tartják nemzeti szimbólumnak, illetve a nemzeti önazonosság jelképeinek az anyanyelv szótárait: Szerbia, Grúzia, Svédország, Macedónia, Hollandia.

Kedvelt formátumok (a leggyakrabban használttól a legkevésbé használt felé haladva)

- számítógép
- nyomtatott könyv
- okostelefon
- táblagép

Az 55 év fölöttieknek a számítógépen használt és a nyomtatott szótár egyenlő értéket mutatott. Az okostelefon és a táblagép használata magasabb a 24 és 30 év közötti korosztálynál. A digitális bennszülöttek nem mutattak szignifikáns különbséget.

Felmérést készítettek arról is, milyen eszközöket használnak a leggyakrabban. A válaszadók 82,7%-a használ okostelefont, 72,3%-a laptopot/notebookot, 52,6%-a asztali számítógépet és 24,2%-a tabletet. Ezzel szemben a szótárhasználat ugyanezek az eszközökön a következőképpen alakul: a válaszadók 36,6%-a használ szótárat okostelefonon, 79,4%-a számítógépen, 13,7%-a tableten és 57,1%-a nyomtatott formában.

A szótár megítélésének szempontjai (A legfontosabbtól a kevésbé fontos felé haladva)

- megbízhatóság
- naprakész tartalom
- egyszerű használat
- szabad hozzáférés
- élőnyelvi korpuszon alapuljon
- ne csak egy szóra lehessen keresni
- szótárhoz kapcsolt egyéb tartalmak is kapcsolódjanak

6. A szótár evolúciója és a szótárkészítés jövője. Megmarad-e a műfaj?

A szótárak a nyelvek, kultúrák közti megértés, fordítás (bibliafordítások), nyelvtanulás céljából jöttek létre. A szótár célja az adott nyelv megértése, szókészletének leltározása, a használatához szükséges nyelvi elemek jól megszerkesztett rendszerbe foglalása, kétnyelvű szótárak esetében a másik nyelv ugyanazon nyelvi elemeinek megfelelő ekvivalenciája.

Jelenleg a könyvnyomtatásnál is nagyobb változást hozó digitális korban élünk: végtelen szöveghez jutunk hozzá azonnal és bárhol, a tartalomfogyasztás abnormális méreteket ölt. Szövegeket küldünk, online keresünk, blogokat, cikkeket olvasunk, közösségi oldalakat használunk. E szolgáltatások mögött szótári adatokkal feltöltött nyelvtechnológia áll.

A digitális és egyre inkább globálissá váló korban a nyelv üzlet, és eközben a szótárhasználat teljes változáson esik át.

7. Új műfaj születése?

A tanulmány utolsó fejezete sejtés, spekuláció a szótár jövőjével kapcsolatban – a jelen szemszögéből.

Atkins és Rundell megállapítják:

A jövő szótára teljesen új információk újfajta módon való megközelítésének lehetőségét nyitja meg. Az új szótár legfőbb jellemzője, hogy testre és személyre szabható. Olyan lexikográfiai

forrásgyűjtemény (többnyelvű), amelyből a felhasználók válogathatnak és igényeknek megfelelően konfigurálhatják (2008: 239. ford. a szerző vö. még Dringó-Horváth 2011).

Azt gondolom, hogy a jövőben e testreszabást és személyre szabást már nem a felhasználó fogja végezni, hanem mesterséges intelligencia által történik majd.

A klasszikus kétnyelvű szótár mint műfaj mostani formájában vélhetőleg eltűnik (a publikálás módja: nyomtatott könyv, e-könyv, alkalmazás, honlap, hozzáférés, szövegszerkesztőbe beépített szótár ebből a szempontból közömbös). A digitális korban a nyelvtechnológiával megtámogatott, lexikográfiai és nyelvészeti forrásokon alapuló *szótárszerű* szerkesztett adatbázisok egyre nagyobb szerepet kapnak. Több mint valószínű, hogy ezek a felhasználó számára olykor teljesen vagy szinte teljesen láthatatlanok maradnak. A háttérben a gépek kommunikálnak gépi nyelven. A felhasználók egyre több (idegen nyelvű) tartalmat fogyasztanak, ezeket pontosan le kell fordítani, meg kell érteni egy mérnöki pontossággal felépített szótári adatbázis segítségével. Az új szótári adatbázisnak többet kell tudnia minden korábbinál, hiszen gép és gép közti kommunikációra is alkalmasnak kell lennie, egészen másfajta tartalomszolgáltatást nyújtva. Fontos a folyamatos fejlesztés, a felhasználó által létrehozott tartalmakat is feldolgozva. A digitális világ által kitermelt új (a korábbtól eltérő) felhasználói szokásokhoz olyan szoftverek kellenek, amelyek a felhasználó által megkívánt és általa megkívánt fontossági sorrendet figyelembe veszik, szokásait rendszeresen monitorozzák, rendszerezik, és az így rendezett adatok alapján szolgálják ki. Az internetet folyamatosan használók szokásait, személyiségét már ma is nagy biztonsággal fel lehet tární. A globálisan összekapcsolt szótári tartalmakkal a különböző nyelveket használókat ki lehet szolgálni. A meglévő és jó minőségű szótári tartalmak folyamatos összekapcsolásával, gépek közötti kommunikáció segítségével használjuk majd a nyelveket, a szövegeket, a szótárakat. A szótár mint műfaj el fog tűnni, a felhalmozott szótári, lexikográfiai tudás felértékelődik.

A megfelelő találathoz egy szó minden adatát precízen, beazonosítható és szabványos módon kell tárolni és egy másik nyelv pontosan ugyanolyan – jelentésben, regiszterben, stílusban, terminológiában – egyenértékűségét adni. A szótár funkcionális részei (definíció, kiejtés, helyesírás, morfológia, használat, szókapcsolatok) érintetlenek maradnak, ezek szükségesek egy másik nyelv megértéséhez. Kialakul a felhasználó által létrehozott tartalom (maga a szótárázó javasol címszót, jelentést, korrekciót, javítást), illetve a szótárhasználó gyakori keresése által generált tartalom (a számítógép rögzíti a kereséseket, s erre az igényre válaszolva vesznek fel új címszavakat, jelentéseket stb. a szótárakba) és a felhasználó igényeire szabott tartalom (ez elsősorban ún. kényelmi funkciókra vonatkozik). A felhasználó (szótárhasználó) személyre szabott igényeit számítógépes programok segítségével fogjuk pontosan azonosítani, és ez alapján, ehhez szabott találatokat kap.

Mindannyian – akik interneten elérhető tartalmakat fogyasztunk és létrehozunk: olvasunk, írunk, beszélünk – hozzájárulunk a globális kommunikációhoz gép és gép között, segítjük annak egyre tökéletesebb működését. Az új médium lehetőség. A szótár esetében a referált nyelvhez tartozó valamennyi információ egy helyen lehet, a felhasználó tetszőleges sorrendet választhat: térben és időben is kitágulnak a szótár keretei.

A tudomány célja leegyszerűsítve a világ megismerése. A digitalizációval a megismerési folyamat új dimenziót nyert, használatával az emberi agy a számára eddig rejtett területekre hatol be. A mesterséges intelligencia korában felfedezhetünk olyan összefüggéseket, amiket eddig nem tudtunk. A nyelv mint az emberi és gépi intelligencia kommunikációra alkalmas eszköze ehhez elengedhetetlen.

A jövő szótára lehet, hogy egyetlen bejárat (egyetlen keresőablak) a nyelvi univerzumba.²

8. Összefoglalás

A tanulmány azt kívánta érzékeltetni, hogyan változtatja meg a digitális korszak a szótári tartalmakat. A nyomtatott szótárak kora után a digitális világban a szótárkiadás nemcsak technikailag, hanem tartalmilag is átalakul. A digitális eszközök befolyásolják a kiadás módját, a használatot, és a szótár felhasználója is tartalomalakítónak válhat. A szótár mint műfaj valószínűleg eltűnik, és a helyébe globálisan összekapcsolt adatbázisok lépnek. Az összekapcsolt szótári adatbázisok közötti kommunikáció mesterséges intelligenciák használatával valósul meg. A felhasználó egyre inkább személyre szabott szótári tartalmat kap a felhasználási szokásait elemző szoftverek révén.

Irodalom

- Atkins, B. T. S. & Rundell M.** (2008) *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. New York: Oxford University Press.
- Dringó-Horváth I.** (2011) Hogyan válasszunk elektronikus szótárt a nyelvtanuláshoz? In: *Iskolakultúra*, 2011/6–7, 141–156.
http://epa.oszk.hu/00000/00011/00157/pdf/iskolakultura_2011_06-07_141-156.pdf
- Fábián Zs.** (szerk., 2017) *Szótárírás a Kárpát-medencében. A magyar és a szomszédos országok többségi nyelveinek kétnyelvű szótárak. Lexikográfiai füzetek 8.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Fábián, Zs.** (ed., 2011) *Hungarian lexicography I. Bilingual dictionaries. Lexikográfiai füzetek 5.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Fábián, Zs.** (ed., 2012) *Hungarian lexicography II. Monolingual and special dictionaries. Lexikográfiai füzetek 6.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Fábián, Zs.** (szerk., 2009) *Szótárírás és szótárírók. Lexikográfiai füzetek 4.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gonda Zs.** (2012) A nomenklatúráktól a wikiszótárig. A papíralapú és a digitális szótárak kontrasztív elemzése. *Filológia III/4* <http://www.filologia.hu/kisebb-kozlemenyek/a-nomenklaturaktol-a-wikiszotarig-a-papiralapu-es-a-digitalis-szotarok-kontrasztiv-elemzese.html>
- Magay T.** (szerk., 2004, 2011²) *A magyar szótáriróadalom bibliográfiája. Lexikográfiai füzetek 1.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Magay T.** (szerk., 2006) *Szótárak és használók. Lexikográfiai füzetek 2.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Magay T.** (szerk., 2007) *Félmúlt és közeljövő. Lexikográfiai füzetek 3.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Ország L & Magay T.** (2003) *Angol–magyar nagyszótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Magay T. & Ország L.** (2012) *Angol–magyar szótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Muráth J.** (ed., 2014) *Hungarian lexicography III. LSP Lexicography. Lexikográfiai füzetek 7.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Ország L.** (1962) A szótárírás elmélete és gyakorlata a magyar nyelv értelmező szótárában. In: *Nyelvtudományi Értekezések*, 36. sz. Budapest: Akadémiai Kiadó; (1966) *Szótártani tanulmányok*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Ország L.** (1981) *Angol–magyar kézisótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Szenczi Molnár A.** (1604; hasonmás kiadás, szerk. Kőszeghy P. 1990) *Dictionarium Latinoungaricum*. Budapest: MTA Irodalomtudományi Intézete–Akadémiai Kiadó.
- URL1:** <http://mnsz.nytud.hu/>, <http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev/>
- URL2:** <http://www.elxicography.eu/events/european-survey-on-dictionary-use/>
- URL3:** <https://www.sketchengine.co.uk>

Jegyzetek

- ¹ 2012. november 5-én a brit Macmillan Kiadó bejelentette, hogy 2013-tól nem ad ki többé nyomtatott szótárat. Az európai lexikográfus szakmai szervezet, az Euralex levelezőlistáján a nyelvészek, lexikográfusok legtöbbször szomorúan vette tudomásul a hírt. Adam Kilgariff azonban örömmel fogadta: “A day of liberation for the straitjacket of print!” <https://www.freelists.org/post/euralex/DSNA-RE-End-of-print-dictionaries-at-Macmillan;> <http://www.macmillandictionaryblog.com/bye-print-dictionary>
- ² „Nincs média tovább, hanem bejáratok vannak az univerzumba” – Interjú Horváth Ivánnal. <http://www.mediatortenet.hu/2016/03/21/horvathivan/>